

דור ושבע

בס"ד

פרשת קרח, תשל"ז, מספר 1225

ירשה ממררי / ומאסיר ואלקנה ואסף / ומישאל ואלצפן וסתרי

אפרים חזן

המתחברים לקהת ומררי, והודו ויופיו של החתן ירושה הם לו מקרני ההוד של משה רבנו, ומכוח ירושה זו זוכים הלויים לכישרון שירה וזמרה:

עטו גיל וישאו פרי / ישאו קול בצלצלי שירי

משפחת לויים זו זוכה לברכה, שיזכו להיות שותפים לבניין המקדש, וישבו לשרת בו כימי קדם:

סדו עיר ויצבו מקדש / כי כקדם בריתכם חדש

באופן בולט משתקפת ראייה זו בשירתו של אחד מגדולי הגדולים של יהדות ספרד, ר' שמואל בן יוסף הלוי אבן נגרילה (קורדובה, 993 – גרנדה, 1056), הידוע כרבי שמואל הנגיד. הוא היה דמות מופת של גדול בתורה ובשירה, והמצביא הגדול של צבא גרנדה; המצביא היחיד שקם לעם ישראל בגולה עד לעת החדשה. בשירו "שעה מני עמיתי וְחַבְרִי, / וְהֵט אֶזְזוֹן וְלֵב אֶל מַאֲמָרִי"² שנכתב בעקבות אחד מניצחונותיו הגדולים, הוא מתווכח עם בן שיח דמיוני, התוהה על מעורבותו של הנגיד בפוליטיקה ובמלחמות. הנגיד דוחה את טענות היריב וטוען כי זה ייעודו מעם ה', וכי הוא רואה בכך את יד ה' המכוונת אותו, מתערבת בקרב ומצילה אותו, ועל כך הוא מודה ומשבח לא-ל בשירתו. לאחר דברי השבח וההלל, הוא כותב בביטחון מלא למי שמפקפק ביכולתו השירית, כי הוא גדול משוררי הדור, וכי שירתו באה לו בירושה מאבותיו בני שבט לוי. ניתן לראות זאת מחתימת השיר, המובאת בזה:

35 יְדִידִי, בְּעַדִּי קָם צוֹר בְּצָרוֹת / וְעַל כָּכָה תִּהְיֶה לְצוֹרִי,

וְשִׁירוֹתַי לְאֵל חֲזָה מְגוֹר צָר / בְּתוֹךְ לִבִּי וְהִפִּיג אֶת מְגוֹרִי,

וְזִמְרוֹתַי לְרֹפֵא שָׁם צָרִי עַל / מְקוֹם הַצִּיר וְהַדִּיחַ לְצִירִי.

וְאוֹמֵר לִי: הַתּוֹכֵל אֶת הַלֵּל? / הַשִּׁיבוֹתָיו: אֲנִי דוֹד בְּדוֹרִי!

וְעַנְנִי: הַשְּׂאוֹל בְּנִבְיָאִים? - / עֲנִיתִיהוּ: יְרֵשֶׁה מְמַרְרִי

40 וּמַאֲסִיר וְאֶלְקָנָה וְאֶסֶף / וּמִישָׂאֵל וְאַלְצַפָּן וְסַתְרִי!

וְאֵיכָה לֹא תִהְיֶה שִׁירָה סְדוּרָה / בְּפִי לֹא-ל אֲשֶׁר

פרשתנו נחשבת לפרשה פופולרית בין הדרשנים. הם מצאו בה אקטואליה בלתי פוסקת, באשר בכל דור ודור מצויים בעלי מחלוקת המיוחדים לו. בדרך כלל מצטטים את דברי הפתיחה של רש"י לפרשתנו: "פרשה זו יפה נדרשת במדרש רבי תנחומא", תוך השמטת שלוש המילים האחרונות, לאמור: 'פרשה זו יפה נדרשת, מתאימה היא לדרשה בכל עת ובכל זמן ובכל מקום שישנם בעלי מחלוקת, ואלה ישנם תמיד'. עוד לשון של חידוד נקטו: "וּבְנֵי קָרַח לֹא מָתוּ" (כו:יא), שמשמעו - בעלי מחלוקת חיים וקיימים בכל הדורות. ברם, פסוק זה עצמו נדרש אצל חז"ל לשבחם הגדול של בני קרח, שחזרו בתשובה שלמה, וכפירוש רש"י בעקבות דברי הגמרא בסנהדרין (קי ע"א) ובמגילה (יא ע"א): "הם היו בעצה תחילה, ובשעת המחלוקת הרהרו תשובה בלבם, לפיכך נתבצר להם מקום גבוה בגיהנם וישבו שם". יתר על כן, בפירושו לתה' מב:א רש"י מוסיף: "ועלו משם ושרתה עליהם רוח הקודש ואמרו שירה".

בדרך זו הובלט אופייה של המחלוקת כעניין אישי של קורח לבדו, והשלמה מלאה של כלל שבט לוי עם בחירת אהרון, וכפי שנוהגים חלק מקהילות הספרדים להכריז בשעה שחסר לוי, והכוהן עולה במקום הלוי: "יעמוד כהן במקום לוי, ברוך שבחר בשבט לוי".

ראייה חיובית זו של בני קרח, כחוזרים בתשובה, זוכים לרוח הקודש ונעשים למשוררי המקדש ולמחברי מזמורים בספר תהלים, זוכה להתייחסות מעניינת בשירת ספרד. חלק ממשורריה - בעיקר הלויים שביניהם, כגון ר' יהודה הלוי - מציינים את שבט לוי בכלל ואת צאצאיו בפרט כדוגמה לייחוס ראוי ומכובד, וכמקור השראה לכישרון השירה.

נֶאֱצַל מִקֵּהַת וּמְמַרְרִי / כּוֹכְבֵי פֶז לְכוֹכְבֵי שַׁחְרִי
הוֹד וְהִדְר חֲזָה עָלַי פְּנִי / בִּן לְעִמְרָם וְאַצְאָא לְעֵנּוּ.

כך בדברי שבח לחתן בשיר החתונה "אחלי לי",¹ הוא מדגיש את ייחוסם הרם של בני לוי,

* אפרים חזן, פרופסור אמריטוס במחלקה לספרות עם ישראל ובמחלקה ללשון העברית, חבר האקדמיה ללשון העברית.

¹ ד' ירדן, שירי הקדש לרבי יהודה הלוי, ד, ירושלים תשמ"ו, עמ' 1026 – 1027.

² ד' ירדן, דיואן שמואל הנגיד, ירושלים תשכ"ו, עמ' 31 – 34.

פרשת חיי המורכבת והסבוכה דורשת לימוד בפני עצמה.³

השיר הנדון כתוב במשקל המרובה (מפְעֵלִים, מפְעֵלִים, פְּעוּלִים) ובחרוז מבריש "רי" לאורך השיר כולו, בקצב זורם של סיפור ודו-שיח. השיר כולל את סגולות השירה האופייניות לשיירי המלחמה שלו: חזרה, לשון נופל על לשון, שיבוצים ורמיזות מן המקרא, זיקה וקשר עם שירתו, מבנה של דו-שיח, שאלות ותשובות ודברי התנצחות, ציורי לשון וכינויים וכיו"ב.

בראשית הקטע הוא פונה לידידו, כלומר הוא חוזר לבן שיחו מראשית השיר, ומדגיש את עזרת האל ואת מעורבותו למען שמואל הנגיד בעת קרב, זו מעורבות פעילה וישירה בזמן אמת "בעדי קם צור בצרות". לאמור, בעת צרה ומלחמה, ה' עצמו קם למענו, ולכן הוא מהלל ומשבח אותו. משחקי המילים ולשון נופל על לשון בולטים בשלוש שורות אלה: "צור", "צרות", "צר", "צרי", "ציר" ו"צירי", והם יוצרים מעין מדרש המספר על הניצחון ועל ההודיה.

פירוט השמות הוא אמצעי שירי להדגיש שמורשת השיר עוברת למשורר ממקורות רבים ומכל הכיוונים, ומבליטה את גאוותו הרבה של הנגיד במוצאו משבט לוי.

הנה כי כן, גאוותו של הנגיד על אבותיו הלוויים כוללת את בני קורח, שידעו לחזור בתשובה, ומשזנחו את מעשה אביהם נקראו "שושנים", שנאמר: "לְמַנְצַח עַל שְׁשָׁנִים לְבָנֵי קָרַח מִשְׁפִּיל שִׁיר יְדִידָת" (מדרש תהילים מה, א). יתר על כן משום כבודם לא הוזכר קורח עצמו בסיפור העניין בתה' קו:ז, וכדברי רש"י שם: "נראה שחלק כבוד לבני קרח מלהזכיר אביהם, תלה הקלקלה בדתן ואבירים: תַּפְתַּח אָרַץ וַתִּבְלַע דָּתָן וַתִּכַּס עַל עֲדַת אֲבִירָם". זכו הבנים וזיכו אביהם והעבירו מורשת השירה לדורות הבאים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

³ סיכום עליו ועל שירתו, ראו: ח' שירמן, **השירה העברית בספרד המוסלמית** (ערך והשלים עזרא פליישר) ירושלים תשנ"ו, עמ' 183-256. אשתקד ראה אור רומן היסטורי פרי עטה של ד"ר דליה חושן, **שמואל הנגיד אבן נגילה**.

גְּהָה מְזוֹרִי?
וּמְהוֹרֵי יְדוֹתוֹן הַמְהַלֵּל / לְנִצָּחַ, וַיִּצְאֵתִי לְהוֹרִי.
לְאֵל-עָלִי לְהַמְתִּיק סוּד בְּשִׁירֵי - / וְלִי עָלִי
לְמָרָר לֵב מְצָרִי,
וְהוּא עָרַב לְחַלֵּל שׁוֹרְרֵי - וְ- / אֲנִי עָרַב
לְחַלּוֹתוֹ בְּשִׁירִי,
45 וְלַפְעַל לּוֹ כְּמוֹ שְׁכִיר בְּכָל יוֹם - / וְהוּא יִתֵּן
בְּיוֹמֵי אֶת שְׁכָרִי.

35. בעדי: למעני. צור: כינוי לקב"ה, ועל ככה: ועל כן. 36. חזה... צר: ראה את הפחד מפני האויב. מגורי: פחד. 37. לרופא: לקב"ה, הרופא כל חולים. צרי ... הציר: שם מרפא על מקום הכאב. והדיח לצירי: הסיר את כאבי. 38. את: אתה. אני דוד בדורי: המשורר משווה עצמו לדוד המלך, נעים זמירות ישראל. 39. השאול בנביאים: על פי שמ"א י:יא. כלומר, הגם איש חסר יחוס כשאול הנו נביא? ממררי: בנו של לוי, השבט שאילו מיוחס שמואל הנגיד. 40. ומאסיר... וסתר: נכדי לוי, על פי שמ"ו כב, כד; וי' יד; דבה"א ו:ח; דבה"ב ה:יב. ואסף: ממחברי מזמורי תהלים, ראו סדרת מזמורי תה' עג-פא. 41. גהה מזורי: ריפא מחלתי. 42. ידותון: מחבר מזמורי תהלים, ראו מזמורים: לט, סב, עז, וכן דבה"א טז: מא-מב. ויצאתי להורי: התעצבתי כמשורר בדמות הורי הקדומים. 43. לא-ל... מצרי: חובתי כלפי האל היא לשורר לו בנועים ובמתיקות, והוא יפגע בצורריי ויגרום להם מרירות ושברון לב. 44. ערב... בשירי: אחראי לכך כי ידקור וימית את אויבי, ואני אחראי לקדם פניו בשירתי. 45. ולפעול... שכרי: אני אקיים מצוותיו ודברו כפועל ושכיר, והוא ישלם לי את שכרי בבוא יומי.

רבי שמואל הנגיד היה מגדולי הגדולים של חכמי ספרד ומשורריהם. דמות פלאים אשר מלבד גדולתו בתורת ישראל לכל ענפיה: תלמוד, הלכה, פרשנות מקרא, לשון ודקדוק, ובצד כישרונו העצום כמשורר עברי, שימש כמשנה למלך גרנדה, והיה מעורב בהנהגת המדינה בכל תחומי המדיניות. ברם עיקר ייחודו היה בכך ששימש כמצביא בשדה, ויצא להילחם את מלחמותיו ואת מלחמות גרנדה. הוא האמין כי מלחמות אלה הן למען עם ישראל וכבודו, ואף ציפה שקהילות ישראל בכל התפוצות ישמחו בניצחונותיו ויתפללו לשלומן.

את ניצחונותיו הנצחיים בשירי מלחמה, שהם שירי המלחמה היחידים בשירה העברית, מאז שירת המקרא. שירים אלה הם בעיקרם שירי שבח, תודה ותהילה לקב"ה, אלוהי המלחמות. באחד משיריו "יום צר ומצוק אני זוכר בשורתך", הוא מתאר חלום מופלא מימי נעוריו, ובו מבטיח לו הקב"ה בידי מלאכיו, גבריאל שר האש ומיכאל שר המים, כי יהיה עמו במלחמותיו ולא יינזק לא מן המים ולא מן האש; תיאור על פי יש' מג:ב: "כִּי תַעֲבֹר בַּיָּמִים אֶתְּךָ אֲנִי וּבְנֵהְרוֹת לֹא יִשְׁטָפוּךָ, כִּי תֵלֵךְ בְּמוֹ אֵשׁ לֹא תִכְוֶה וְלֹהֲבָה לֹא תִבְעַר בְּךָ".

לקובץ השירים הללו הוא קרא בשם "בן תהילים", מתוך רצון עז ל"התחבר" אל דוד המלך, וכדבריו בשיר שהוצג לעיל ("שעה מני"), שבו הוא קורא לעצמו לשיר את תהילת ה': "ואומר לי: התוכל את להלל? / השיבותיו אני דוד בדורי".